

עידן המועדים

הלכות בין-המיצרים ותשעה באב

על פי פסקי: השולחן ערוך, רמ"א, משנה ברורה, מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף שליט"א ועוד

נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים שליט"א (02-5324067)

מנהגי בין-המיצרים

ה. הימים שבינן צום שבעה עשר בתמוז לבין צום תשעה באב, נקראים ימי "בין-המיצרים", שבימים אלו נכנסו האויבים לירושלים ופרעו פרעות בישראל, עד יום תשעה באב שבו חרבו את בית המקדש. ולכן בימים אלו אנו נוהגים במנהגי אבלות שונים לציון הצער על חורבן בית המקדש, ונושאים עימנו את האמונה הלוהטת בגאולה שתבוא במהרה. נאמר בנביא: "שְׁמַחו אֶת יְרוּשָׁלַיִם וְגִילוּ בָּהּ כָּל אֹהֲבֶיהָ, שִׂישׂוּ אֶתָּה מְשׁוֹשׁ כָּל הַמְּתַאֲבְּלִים עָלֶיהָ", ודרשו חז"ל (תענית כז): "כל המתאבל על ירושלים - זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלים - אינו רואה בשמחתה. ולכן יש לכל אחד להיזהר בהלכות אלו בימי בין המיצרים."

ו. **ברכת שחחינו** – טוב לזוהר שלא לברך ברכת שחחינו על פרי חדש או על בגד חדש בימים אלו (ש"ע תקנ"א, יז), שהיאך יאמר "שהחינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה", והם ימי צרה ופורענות לעם ישראל (ע"י מ"ב ש"ס, צח), וממילא לא יאכל הפרי החדש ולא ילבש הבגד החדש (ש"ס, צט). ובגדים שאינם חשובים כל כך שאין מברכים עליהם שהחינו, כגון גרביים ונעליים חדשות וכיוצא בהם, בודאי מותר לקנותם וללבושם מ"ז בתמוז עד ראש חודש אב (ש"ס, מה).

אבל בשבתות מותר מן הדין לברך שהחינו (מ"ב ש"ס, צח; קכט) (ומראש חודש אב נכון להחמיר שלא ללבוש בגד חדש אף בשבת (ע"י רמ"א ש"ס, ו; מ"ב, מה; קלז)). וילדים קטנים מותרים לברך שהחינו (אפילו שיש להם הבנה בענייני הימים האלה) (קלז), והוא הדין אשה מעוברת שרואה פרי חדש ומתאוה לו, או אדם שיש לו קצת חולי (קלח). וכן אבי הבן מברך שהחינו על המילה או על פדיון הבן (ש"ע ש"ס; קלה). ומי שטעה וברך ברכת הנהנין על פרי חדש, ונזכר שהם ימי בין המיצרים, יברך עליו ברכת שהחינו ויאכלנו (קלח).

ז. **ריקודים** – אסור לרקוד בימי בין-המיצרים אפילו ללא כלי נגינה (וריקודים מעורבים אסורים כל השנה) (מ"ב תקנ"א, סז; קמט).

ח. **שירים** – יש להימנע מלשמוע שירי קודש המלווים בכלי נגינה אפילו דרך הטייפ או הרדיו, ומיהו בשמחת מצוה הדבר מותר (כגון שמחת חתן וכלה, מילה, פדיון הבן, בר מצוה בזמנה, סיום מסכת (קנ"א). אך לא בסעודת אירוסין וחנוכה בית). ושירה בפה בלבד, מותרת (קנ"א).

ט. **תיקון חצות** – מנהג טוב וכשר מאוד לכל בעל נפש, לשבת באבילות בכל ימי בין המיצרים אחר חצות היום (שעה 12:45) ולבכות בכיה ממש על חורבן בית המקדש, ודבר זה עושה תועלת גדולה בנפש האדם (לשון האר"י בשער הכוונות דפ"ט רע"ג). והיינו באמירת "תיקון רחל", שבו יש פסוקים של בכי וצער על חורבן בית המקדש (קכח) (מלבד בערב שבת, ערב ראש חודש ויום ראש חודש אב, שכיון שאין אומרים בהם תחנון, אין אומרים "תיקון רחל". והוא הדין לאבי הבן, הסנדק והמוהל (קכט)).

וזאת מלבד מה שיש נוהגים לומר תיקון חצות בכל ימות השנה בחצות לילה, ותבוא עליהם ברכה (קכח), וכן ראוי לנהוג אף לתלמידי חכמים (הליכות עולם א, מח), וכל שכן בלילות של בין המיצרים שצריך להוסיף בבכיה (שער הכוונות ש"ס). ואף הנשים שייכות באמירת תיקון חצות (הליכות עולם ש"ס).

צום י"ז תמוז

א. חמשה דברים אירעו לאבותינו ב"ז בתמוז: נשתברו הלוחות, בוטל התמיד (בבית ראשון), הובקעה העיר (בבית שני, שנת 3828 לבריאת העולם), שרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל (תענית כז).

ומצות עשה מדברי נביאים להתענות ביום זה (זכריה ח, יט), מפני הצרות שאירעו בו, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב, שנאמר (ויקרא כז, ט): "וְהִתְיַדְוּ אֶת עֲוֹנָם וְאֶת עֲוֹן אֲבוֹתָם" (רמב"ם תענית ה, א תז).

ולכן חייב כל איש לשום אל ליבו ולפשפש במעשיו ולשוב בתשובה, כי אין העיקר התענית, כמו שנאמר באנשי ג'ינה: "וַיֵּרָא הָאֱלֹקִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדְּרָכָם הֲרַעָה" (יונה ג, י), ואמרו חז"ל (ר"ה טז; תענית טז). את שקם ואת תעניתם לא נאמר, אלא "את מעשיהם" (מ"ב תקמ"א, א). וכל אדם, בין איש או אשה, שהגיעו לגיל מצוות, חייבים להתענות.

ב. **תנאי קודם התענית** – תחילת התענית בעלות השחר (שעה 4:02). ומכל מקום, אם הלך לישון בליל י"ז בתמוז שינת קבע, וקם משנתו קודם עלות השחר, אסור לו לאכול ולשתות. אבל אם קודם שהלך לישון עשה תנאי שבדעתו לאכול ולשתות קודם עלות השחר, רשאי לאכול ולשתות (והאשכנזים מקילים לשתות אף בלא תנאי, אבל לכתחילה יעשו תנאי (ש"ע רמ"א תקס"ד, א ומ"ב ש"ס). ואף לבני ספרד, אם שכח להתנות, ואחר שישן הרגיש צמאון, השותה יש לו על מה שיסמוך, בפרט אם רגיל לשתות לצמאון בכל לילה (יא*)). וסיום התענית בצאת-הכוכבים (שעה 8:15, כ-20 דקות לאחר השקיעה). – ואם שכח ואכל ביום התענית, אינו יכול לפטור עצמו, אלא חייב להפסיק מיד את אכילתו ולצום (ש"ע תקס"ח, א; מ"ב תקמ"א, ג).

ג. **הפטורים מהתענית** – חולה אף שאין בו סכנה, וכן זקן מופלג שהוא תשוש כח, פטורים מתענית זו ואינם רשאים להחמיר על עצמם (כה נט וס"ה). וכמובן שילדים קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות, פטורים מהתענית (אפילו תענית שעות), ומכל מקום יש למנוע מהם לאכול ממתקים ושאר תפנוקים (מ"ב תקנ"ה; סז). – וחתן וכלה בתוך שבעת ימי המשתה, וכן שלושה בעלי ברית: אבי הבן ביום המילה, הסנדק והמוהל, חייבים אף הם בתענית (ע"י ק"ח-ק"ט).

ד. **מעוברות ומניקות** – אשה בהריון, עד סוף החודש השלישי, חייבת להתענות (ע"י ש"ע תקנ"ד, ה ותקנ"א, א ומ"ב ש"ס, ג), ומכל מקום אם ההריון אינו תקין או שסובלת מהקאות, מיחושים או חולשה רבה, הרי היא פטורה. ומתחילת החודש הרביעי ואילך, בכל אופן היא פטורה (מ"ב ש"ס; נט). – יולדת (או אפילו אשה שעברה הפלה לאחר 40 יום מהריונה (ש"ס)) פטורה מלהתענות תוך שלושים יום מהלידה (ע"פ ש"ע ש"ס, ו; קכ). – ואשה שמניקה בפועל (אפילו מעט (אור לציון ג, רל"ט)), פטורה מהתענית. ואם פסקה מלהניק (אפילו תוך כ"ד חודש מהלידה) ומרגישה שהיא מסוגלת להתענות, תתענה (ואם באמצע התענית מרגישה חולשה וצער, תאכל), אך אם מרגישה חולשה יתירה, הרי היא פטורה מהתענית (נז ונ"ב).

* **הבהרה:** סתם ציון שבדברינו, הכוונה לעמוד שבספר חזון עובדיה, ארבע תעניות. ש"ע=שולחן ערוך. מ"ב=משנה ברורה. נט"ג=נטעי גבריאל.

ראש חודש אב

משנכנס אב ממעטים בשמחה. ואדם שיש לו דין עם גוי, ישתדל לדחות את הדיון מפני רוע המזל שיש לישראל בימים אלו (תענית כט; ש"ע תקנ"א, א) עד לאחר תשעה באב (קסד. וע"י מ"ב ב) (ובמקום שאפשר טוב שישתמט גם ביום עשירי באב (קסו)).

יא. חולה שצריך לעבור ניתוח בימים אלה, עדיף להקדימו לפני ראש חודש אב או לאחר תשעה באב, אם הדבר אפשרי (קכח).

יב. משא ומתן של שמחה – מראש חודש ועד התענית ממעטים במשא ומתן של שמחה (ש"ע תקנ"א, ג ב"י ומ"ב י"א), כגון להימנע מלקנות כלים או תכשיטים מכסף וזהב או קניית צרכי חופה (מ"ב שם; קסז). אבל מותר לקנות רהיטים חדשים הנחוצים לו, וכל שכן שמותר לקנות ספרי קודש (קסח). ומותר לקנות מכונית חדשה, אם יש לו צורך בה לפרנסתו, אבל בלאו הכי אסור (ובכל ה"ל, אם יש חשש שיתייקרו לאחר מכן, מותר לקנות, מפני שהוא דבר האבד) (קסז).

והוא הדין שאין לבנות בניה שהיא להרווחה ולגוי (מ"ב י"ב), אבל אם מרחיב את דירתו לצורך משפחתו הברוכת ילדים, מותר (קסז). כמו כן יש להימנע מלסייד ולצייר את ביתו בימים אלו (ש"ע שם) (אבל בניית וסיווד בית-כנסת, מותרים) (מ"ב שם; קסז). ומותר להיכנס לדירה חדשה בימים אלו לצורך מגורים הכרחיים (וייעשה חנוכת בית בלימוד תורה בלבד עם חלוקת מגדנות). ומצוה לבנות מעקה, שהרי היא מצות עשה מן התורה (קסח. וע"י ש"ע שם).

יג. נישואין/אירוסין – אין נושאים נשים ואין עושים סעודת אירוסין (ש"ע תקנ"א, ב) אפילו ללא ריקודים. אבל מותר לעשות "תנאים", ומה שמחלקים מיני מרקחת באותה שעה אינו נקרא סעודה (מ"ב טז). [והאשכנזים נוהגים להחמיר שלא לערוך נישואין בכל ימי בין המיצרים (דמ"א שם), ומכל מקום רשאים להשתתף בשמחת ספרדים (קנ"ג). ובסעודת אירוסין מחמירים רק מראש חודש (מ"ב יט)].

יד. אכילת בשר – אין אוכלים בשר מראש חודש אב ועד התענית (ש"ע תקנ"א, ט כדעה ב'). ומנהג ירושלים להימנע מאכילת בשר רק מיום שאחר ראש חודש אב (קסט) [ומנהג האשכנזים שאין אוכלים בשר גם בראש חודש (מ"ב נח)]. האיסור חל גם בבשר עוף, ונוהגים להחמיר אף בתבשיל שנתבשל בו בשר (מ"ב טג; קע"ב). אבל מותר לטעום בערב שבת תבשילים של בשר שמבשלים לכבוד שבת, כדי לבדוק את טעמם (קע"ה).

ולילדים קטנים מותר לתת לאכול בשר אפילו כשהגיעו לגיל חינוך, ורק אם הגיעו הבת לגיל אחת עשרה והבן לגיל שתיים עשרה, טוב להחמיר שלא יאכלו בשר בימים אלו (קצ. וע"י מ"ב טו). ויולדת (תוך שלושים יום) וחולה שאין בו סכנה (אפילו אם נתראפ אך נשאר חלש) או מינקת שהדבר מפריע לתזונת התינוק - מותרים לאכול בשר (ע"י מ"ב ט"ז וט"ד; קצ"ג).

וכל זה בימות החול, אבל בשבת אין רשאי להחמיר (מ"ב נט וש"ע תקנ"ב, י), וכן בסעודת מצוה כגון ברית מילה (אפילו אם נדחתה מחמת חולי - אבל לא "ברית יצחק" (ע"י מ"ב תקנ"א, טב; קנד)) או סעודת בר-מצוה בזמנה, רשאים כל הקרואים לסעודה לאכול שם בשר. וכן בסעודת סיום מסכת [ובשבוע שחל בו, מצמצמים במוזמנים] (דמ"א שם, י; קצ"ד).

טז. שתיית יין – יש שלא נהגו איסור בשתיית יין בתשעת הימים (ע"י קע"ו), ויש שנוהגים איסור מראש חודש ומתירים רק יין של הבדלה וברכת המזון שהם מצוה (ש"ע תקנ"א, י"מ"ב טז) [והיינו כשרגילים ברוב ימי השנה לברך ברכת המזון על כוס (קע"ו) - והאשכנזים מחמירים מראש חודש שלא לשתות יין בברהמ"ז ביום חול וכן בהבדלה, אלא נותנים לשתותו לקטן שהגיע לגיל חינוך. ואם אין תינוק, מותר לגדול לשתות מיין ההבדלה, אבל בברהמ"ז יבדל ללא כוס. ובסעודת מצוה מותר (דמ"א שם ומ"ב). ושתיית שֶׁכָּר מותרת אף בימות החול (דמ"א י"א)].

טז. תפירת בגדים – יש להחמיר שלא לתפור בגדים חדשים מראש חודש (ש"ע תקנ"א, ז), וכן אסור לרקום ולסרוג, אבל מותר לתפור כפתור שנפל מהבגד (ר"ז), או לתפור בגד שנקרע או נפרם

(בא"ח דברים י). ויש להחמיר שלא לקנות בגדים או נעליים חדשים אפילו על מנת ללבושם לאחר תשעה באב (דמ"א שם ומ"ב מט; רח). אבל מותר לצחצח הנעליים (ד"י).

שבוע שחל בו ט' באב

יז. תספורת – אין מסתפרים ואין מתגלחים בשבוע שחל בו ט' באב (ש"ע תקנ"א ג י"ב) (החל ממוצאי שבת (מ"ב נו), והאיסור הוא בכל שערות הגוף (ש"ע שם, י"ב), ואסור אף לספר את הקטנים (שם, י"ד). אבל מותר לגזור השפם שמעכב האכילה (שם, י"ג), ולהסתרק במסרק (מ"ב כ; יח"ד ג, לה), וכן מותר לגזוז צפורניים (ר"כז). [והאשכנזים מחמירים בתספורת החל מ"ז בתמוז (דמ"א שם, ט), אבל לקטנים מחמירים רק בשבוע שחל בו ט' באב (מ"ב פב). ויש מהם שאוסרים אף גזיזת צפורניים בשבוע זה (ע"י מ"ב כ).]

יח. לביזום – אסור לכבס בגדים (ואפילו מגבות) בשבוע שחל בו ט' באב, גם אם אינו רוצה ללבושם עתה אלא רק לאחר ט' באב (ש"ע תקנ"א, ג), אפילו כיום שמשתמשים במכונת כביסה (כדין גויים בסמוך; נס"ג לה, ג), ואפילו לתת למכבסה של גויים אסור (דמ"א שם בסופו). גם בגדי ילדים קטנים אסור לכבס (ש"ע שם, י"ד), אבל קטנים שדרכם להתלכלך תמיד, מותר לכבס בגדיהם (דמ"א שם; רכז). [והאשכנזים נוהגים שלא לכבס החל מראש חודש אב (דמ"א שם, ג ט), ואסור להם לתת הכביסה למי שנוהג היתר בדבר שיכבס עבורם (ר"לז)].

יט. לבישת בגד מכובס – בשבוע שחל בו ט' באב אסור אף ללבוש בגדים מכובסים או להציע המיטות בסדינים מכובסים וכדומה (ש"ע שם, ג) [והאשכנזים נוהגים בזה מראש חודש (דמ"א שם)]. ומן הדין מותר להחליף הגופיה, הלבנים והגרביים שהם בגדי זיעה. והנכון הוא להכין בגדים לשבוע זה, דהיינו שילבש בגדים מכובסים וישהה עימהם למשך זמן ויניחם בצד, וילבש בגדים נוספים כנ"ל, עד שיצטברו לו מספיק בגדים שיוכל להחליפם בשבוע שחל בו ט' באב.

ויכול לנהוג כן אף בשבת, באופן שבליל שבת פושט את בגדיו ומצניעם, ובבוקר לובש בגדים אחרים, וכן אם רגיל לישון בשבת ילבש לאחר השינה בגדים אחרים (רכט). ואם שכח ולא הכין בגדים, יש להקל שיניח בגדים מכובסים על הקרקע שעה אחת באופן שיתלכלכו מעט, ואז יוכל ללבושם (דל"ב). ומותר להגן בגדים (ר"לח) וכן לנקות כתם מהבגד (ר"לג).

כ. רחיצה – אין רוחצים כל הגוף במים חמים בשבוע שחל בו ט' באב, אלא מתקלחים במים צוננים (ע"י ש"ע תקנ"א, טז; רמב"ם תעניות ה, ג; ר"לח) (ומותר לערב מים חמים כדי לשבור את קור המים הצוננים, כל שאינו נהנה מהחום (נס"ג מב, ג)). והרוחץ לשם רפואה והיולדת, מותרים לרוחץ במים חמים כדרכם, וכן מותר לרוחץ התינוקות (דמ"א רמ"ז) ולשטוף הבית עם חומרי ניקוי (דמ"ח). [והאשכנזים מחמירים שלא לרוחץ כל הגוף אפילו בצונן החל מראש חודש אלא רק פניו ידיו ורגליו (ולכבוד שבת מקילים גם לרוחץ הראש, ויש שמקילים לרוחץ ה"ל בחמים כולל הראש למי שרגיל בכך, מבלי סבון (דמ"א ובמ"ב שם)]. אבל במקומות החמים, מותר אף להם לרוחץ כל גופם בצונן (העביר הזיעה (דמ"ג ודמ"ה)].

כא. בגדים חדשים – אסור ללבוש בגדים חדשים בשבוע שחל בו תשעה באב (ש"ע שם, ו) [והאשכנזים מחמירים בזה מראש חודש (דמ"א שם וע"י מ"ב טז). ואינם לובשים בגדי שבת אפילו בשבת ומחליפים רק בגדי הזיעה, גופיה גרביים וכדומה (דמ"א תקנ"א, א ומ"ב ו' ומ"ז), אם לא שהבגדים אינם מיוחדים רק לשבת אלא גם לחול המועד, פורים וחתונות (נס"ג לג, א)].

ערב ט' באב וסעודה מפסקת

כב. לימוד תורה/טיול – מותר ללמוד תורה בערב תשעה באב אף אחר חצות היום עד השקיעה, שלא אסרו תלמוד תורה אלא בט' באב עצמו (ע"י דמ"א תקנ"ג, ב ומ"ב ח; רמ"ח). ולא יטייל ערב תשעה באב בשוק (דמ"א שם וע"י ש"ע תקנ"ד, כא).

כג. סעודה מפסקת – ערב תשעה באב לא יאכל אדם בסעודה המפסקת בשר [ולא רק מחמת המנהג (מ"ב ג), ולא ישתה יין ולא יאכל שני תבשילים (ש"ע תקנ"ב, א ותקנ"ד, כה), כדי להרבות אֶבְל ולזכור חורבן

כה. אכילה ושתיה – הכל חייבים להתענות בתשעה באב ואסור לפרוץ גדר (ש"ע תקנ"ט, א ותקנ"א).

כט. מעוברות ומניקות – גם נשים מעוברות ומניקות חייבות להתענות את כל הצום כדון יום-הכיפורים (ש"ע תקנ"ד, ה ורמ"א תקנ"א, א), אבל אם יש להן איזה חולי פטורות מלהתענות (רע"ט), והוא הדין אם היו בעיות בהריון. ובכל אופן יש לקבל חוות דעת של רופא ולהתייעץ עם רב מורה הוראה מבעוד מועד.

ל. יולדת – יולדת תוך שלושים לילדתה, פטורה מהתענית (ש"ע תקנ"ד, ו) [וגם לילדת אשכנזיה יש להקל בזה (רפ"ח)], ואפילו אם מרגישה טוב (מ"ב ט). והוא הדין לאשה שעברה הפלה (והיא תוך ל' יום) (רפ"ח). ולאחר שלושים יום, חייבת להתענות, אף אם היא מניקה, אלא אם כן היא חלשה וצריכה לאכול, שאז דינה כחולה (אורל"צ כ"ט, ז).

לא. חולז/קטנים – חולה שהוא חלוש וחש בגופו, אף על פי שאין בו סכנה, פטור מלהתענות, לפי שבמקום חולי לא גזרו חכמים (מ"ב ט"ט, י"א; רפ"ח). וכן ילדים שלא הגיעו לגיל מצוות, פטורים מן התענית, אפילו שנה קודם גיל מצוות (באה"ל ר"ס תקנ"ג), ואין להם להתענות אפילו תענית שעות [אך יש למנוע מהם ממתקים ושאר תפנוקים] (ס"ט).

לב. דרך האכילה – החולה וכן היולדת שמותר להם לאכול בצום, אינם צריכים לאכול לשיעורין (רפ"ח), ומותרים לאכול מיד בבוקר כהרגלם (רפ"ח) והוא הדין אם הוצרכו לכך בלילה, אבל יזהרו שלא לאכול לשם תענוג (ש"ע תקנ"ד, ה).

אבל אם אינו חולה אלא שהרופאים יעצוהו שלא יצום פן יבוא לידי חולי, לא יאכל כרגיל אלא לשיעורין. וכן חולה שצריך לבלוע כדורים לרפואתו, ואינו יכול לבלועם ללא מים, ישתה פחות פחות מכשיעור (ע"י באה"ל ש"ס על ס"ז; רע"ט; אורל"צ כ"ט, י) (והאוכלים פת, לא יאמרו "נחם" בברכת המזון (רפ"ח. וע"י רמ"א ס"ט תקנ"ד ומ"ב ה).

לג. רחיצה – הרחיצה אסורה בצום, בין במים חמים או צוננים, ואפילו להושיט אצבעו למים אסור (ש"ע תקנ"ד, ז). ובנטילת ידיים של שחרית צריך לזהר ליטול רק עד סוף קשרי אצבעותיו ולא את כל ידו (ש"ע ש"ס, י) (ומברכים "על נטילת ידיים" (ש"ע תרי"ג, ב; ש"ס א)). ולא יטוף פיו (ש"ע תקס"ד, ג) (אם לא במקום צער גדול, ויריכין ראשו למטה שלא יבוא המים לגרונו (מ"ב ש"ס, י"א)). וכן ינהג בנטילה לאחר שיוצא מבית הכסא (רמ"א תקנ"ד, ט וש"ע תרי"ג, ג), או אם נגע בגופו במקומות המכוסים (מ"ב תרי"ג, ו) או במנעליו (מל"ח יח, ס"ג; בא"ח דברים, כא; וילך, יז), או לפני התפילה (חז"ע, ימים נוראים, שי"א).

לד. רחיצה שאינה לתענוג – אם ידיו התלכלכו, מותר לו לרחוץ להעביר הלכלוך, ולא יטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך (ש"ע תקנ"ד, ט), כיון שאינה רחיצה של תענוג (מ"ב י"ט), ומותר גם להשתמש בסבון (נ"ט ג ע, א). ואם היה לכלוך על גבי עיניו ודרכו לרוחצן במים, רוחץ ומעבירו ואינו חושש (ש"ע ש"ס, י"א). וכן אשה המבשלת, מותר לה לרחוץ המאכלים, אף שממילא רוחצת את ידיה (מ"ב י"ט).

לה. חולז/כחן – חולה שאוכל פת ביום הצום, נוטל ידיו כדרכו עד סוף הפרק, כיון שהיא רחיצה של מצוה (רצ"ב) [ונטול גם מים אחרונים (נ"ט סו, י)] וכן הדין ככהן העולה לנשיאת כפיים (רמ"א תרי"ג, ג ובמ"ב; רצ"ב).

לו. נעילת הסנדל – אסור לנעול נעליים או סנדלים של עור בתשעה באב (ש"ע ש"ס, ט), אפילו שנועל הנעליים על גרביים (רצ"ה). אבל נעליים מגומי, בד ושאר מינים מותרות (ש"ע ש"ס), אפילו אם הן נוחות יותר מנעלי עור ורגילים ללבושן במשך השנה [כדוגמת נעלי "קרוקס"], כיון שגזירת חכמים היתה רק על נעלי עור (רצ"ט). – וילדים קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות מותרים בנעילת הסנדל, ומכל מקום טוב לחנכם שינעלו נעליים שאינן מעור (שא) [בפרט בימינו שיש נעליים נוחות].

לז. סיכח – אסור לסיך גופו בשמן לתענוג (ש"ע תקנ"ד, ט) אפילו במקצת (מ"ב כ"ט). וכן למרוח קרם לשם תענוג (אורל"צ, רס"ו). אבל מותר להתיז ספריי על הגוף להעביר הריח (רצ"ה).

הבית ולהצטער עליו (מ"ב א). ואפילו נשים מעוברות ומניקות ושאר אנשים חלשים בכלל זה (מ"ב תקנ"ד, נ"א). – ונהגו לאסור גם בשר עוף ודגים (ש"ע תקנ"ב, ב), אבל מותר לאכול דג מלוח יבש (רנ"ד) וכן נקניק פרווה (סויה), ואין לאסור משום מראית העין (רנ"ו).

כד. אכילת שני תבשילים – בסעודה מפסקת אסור לאכול שני תבשילים (ש"ע תקנ"ב, א), ואין חילוק בין צלי למבושל לענין זה (רמ"א ש"ס, ג). אפילו בישראל מין אחד בשני סירים (ש"ע ש"ס), והם שונים, שהאחד קשה והאחר רך (מ"ב ח), נחשב כשני תבשילים.

אבל שני מינים שהדרך בכל השנה לבשלם יחד בסיר אחד, כגון תבשיל של אפונים שנותנים עליו בצלים וביצים, הכל נחשב כתבשיל אחד (ש"ע ש"ס), כיון שכך הדרך לבשלם ברוב הפעמים (מ"ב י), וכן אורז עם עדשים או חומוס (באה"ח דברים, י"ט), כל אחד כפי מנהגו ברוב הפעמים (כה"ח כד ג). ופירות חיים מותר לאכול מהם אפילו כמה מינים (ש"ע ש"ס, ז), והוא הדין בסלט הנעשה מירקות חיים, ואף אם כבש הירקות בחומץ או במי מלח, אינם נחשבים כמבושלים (רנ"ה). ומיני מאפה אינם נחשבים לתבשיל.

כה. גדר סעודה מפסקת – ההגבלות הנ"ל הן בסעודה המפסקת שאין דעתו לאכול עוד אחריה סעודת קבע, אבל אם היה בדעתו לאכול אחריה סעודת קבע, אין צריך לזהר בדברים הללו (ש"ע תקנ"ב, ט). ואם בדעתו לאכול לפני הצום רק אכילת עראי, אין זה נחשב לסעודה, ונמצא שהסעודה הקודמת היא הסעודה המפסקת ואסור לאכול בה שני תבשילים (מ"ב ב).

כו. שתיה – אסור לשתות יין בסעודה מפסקת (ש"ע תקנ"ב, א ותקנ"ד, כה), ומותר מן הדין לשתות חלב חם או תה או קפה (ובעל נפש יחמיר על עצמו) (רס"ח). אבל ימנע בכמות השתיה (רמ"א תקנ"ב, א ומ"ב ד).

כז. צורת הישיבה – נהגו לשבת על הקרקע בסעודה מפסקת (ש"ע תקנ"ב, ז) כדי שתהא הסעודה שפלה (מ"ב יז), ויניח בגד תחתיו להפסיק בינו לבין הקרקע או ישב על ספסל שאינו גבוה טפח מן הארץ (= 8 ס"מ). וזקן חלש יכול להניח כר תחתיו או לשבת על ספסל עד גובה 24 ס"מ (רע"ג ד. וע"י מ"ב יח). ואין צריך לחלוץ מנעליו (רמ"א ש"ס). ואחר הסעודה מותר לשבת על כסא עד תחילת הצום (מ"ב ש"ס).

ויש לזהר שלא ישבו שלושה לאכול בסעודה המפסקת, כדי שלא יתחייבו בזימון, אלא כל אחד ישב לבדו ויברך לעצמו (ש"ע תקנ"ב, ח) וטוב שלא יראו זה את זה (כה"ח ש"ס, מד) (ובדיעבד שישובו שלושה ביחד, יזמנו (רע"ד)). – גם לאחר שסיים הסעודה מפסקת ויברך ברכת המזון מותר לו לאכול ולשתות (אפילו חשב שלא לאכול יותר (מ"ב תקנ"ב, ב), אלא אם כן קיבל עליו התענית בפיו בפירוש (ע"י רמ"א ש"ס, א ומ"ב ש"ס; ערה)).

★ החכמה לצום – מכיון שהצום הוא ארוך, ובתקופה חמה, יש להתכונן אליו היטב, בפרט נשים מעוברות ומניקות וכדומה, ולכן יש להקפיד על שתיה מרובה ביום שלפני הצום (3-4 ליטר. ומומלץ לשתות מיצים טבעיים ולהימנע משתיית תה, קפה) וכן ירבה באכילה במשך היום (בפרט באכילת פחמימות, כגון: לחם, קרקרים, אורז, מקרונים, תפוחי אדמה, דגנים מלאים, תירס וכדומה. וימנע ממאכלים מטוגנים, מלוחים וחריפים). ומותר ליטול כדורים המיועדים להקלת הצום (ש"ע יביע אומר ט, נד). ובמהלך הצום יש חשיבות להיות במנוחה ובמקום ממוזג.

עינויי תשעה באב

משמעותו של תשעה באב, היותו "יום השואה" של הסבל היהודי. יום המנקז את היגון של חורבן בית ראשון ובית שני, גלות בבל ורומי, נהרות דם שנשפכו בעקבות החורבן, גירוש ספרד ושאר צרות המקופלות ביום נורא זה.

ולכן חכמינו זכרונם לברכה גזרו שינהגו חמישה עינויים ביום זה: אכילה ושתיה, רחיצה, נעילת הסנדל, סיכה, תשיש המיטה (ש"ע תקנ"ב ו תקנ"ד, א), ואיסורים נוספים. ודברים אלו אסורים מתחילת התענית בשקיעת החמה (שעה 7:49) ועד סופה למחרת בצאת-הכוכבים (שעה 8:11), ואין להקל בהם (ש"ע תקנ"ב ו ותקנ"ג, ב ותקנ"ג, ב; מ"ב תקנ"ד, א ותקנ"ה, ג; ש"ג). וכל אדם, בין איש או אשה, שהגיעו לגיל מצוות, מזהרים בכל האמור לעיל (ד"ש).

שואמרים "יעלה ויבוא" בראש חודש, ואינו חותם ברוך וכו'. ואם לא נזכר, יאמרנו בסיום התפילה ב"אלוקי נצור" (מ"ב ב; שעה). כמו כן בכל התפילות אומרים "עננו" בשומע תפילה (ש"רע שם). ואם לא אמר "נחם" ו"עננו", אינו חוזר ומתפלל (והשליח ציבור אומר "עננו" ברכה בפני עצמה בין "גואל" ל"רופא") (שם ותקנה ב). [ומי שאינו מתענה, אומר "נחם" כיון שהוא מעין המאורע (אורל"צ ג, דסב), אבל לא "עננו" כיון שאינו צם (ע"י ש"רע שם, ג). – ולמנהג האשכנזים היחיד אומר "נחם" ו"עננו" רק בתפילת מנחה, והשליח ציבור אומר "נחם" במנחה, ו"עננו" בשחרית ומנחה (רמ"א שם ותקנה, ג ומ"ב תקנה, ג).]

מז. קנינות ומגילת איכה – אומרים הקינות וקוראים את מגילת איכה, בליל הצום וביומו (ע"י ש"רע תקנה ב ו ד ומ"א ד), אפילו כשהוא ביחיד (מ"ב ה). ובשעת הקינות אסור לדבר ולצאת לחוץ, כדי שלא יפסיק ליבו מן האבילות (ש"רע שם, ה). ומתפללים בנחת ודרך בכי כאבלים (רמ"א שם, ז).

מז. ברכת "שעשע לי כל צרכי" – מברכים ברכות השחר, ודעת רוב הפוסקים שיש לברך גם ברכת "שעשע לי כל צרכי" (מ"ב תקנה, לא; שסא; חז"ע, ימים נוראים, שם).

מז. טלית ותפילין – המנהג כיום ברוב בתי-הכנסת שמתעטפים בטלית ומניחים תפילין בשחרית כמו בכל יום (ש"ס). ולא ישנה האדם ממנהג הציבור משום "לא תתגודדו" (ש"ס). [ומנהג האשכנזים להניח טלית ותפילין בברכה רק במנחה (ש"רע תקנה, ז). והמניחים תפילין של "רבינו תם", יש להם להניחם (מ"ב תקנה, ד; ש"ס).]

מז. תיקון חצות – בליל הצום אומרים תיקון רחל בלבד (שע"ת ר"ט תקנה; בא"ח דברים, כה; רנב), ללא וידוי (ש"רע תקנה, ד). אבל ביום אין אומרים תיקון רחל, כיון שכבר אמרו קינות ומגילת איכה. ועוד, שאחר חצות אנו בטוחים בחסדי ה' להתנחם (בא"ח שם, קכט).

מוצאי הצום ועשירי באב

ג. ברכת חלבנה – המנהג פשוט לברך ברכת הלבנה במוצאי הצום (ת"י וע"י רמ"א תכו, ב ותקנה, ח ומ"ב תכו, יא) [והאשכנזים מצריכים שיטעם משהו ויברך עם נעליים (מ"ב שם), אך לא ימנע בשל כך מלברכה בציבור (שעה"צ שם, ט)]. וצריך להיזהר לברכה בשמחה (בא"ח דברים, כח).

גא. כיבוס/תספורת/רחיצה – לאחר התענית מותר מיד להסתפר ולכבס (ש"רע תקנה, ד), וכן להתרחץ (ת"ס). ונכון להחמיר שלא לברך ברכת שהחיינו עד מוצאי עשירי באב (קכט). [והאשכנזים נוהגים בכל זה איסור עד חצות היום של עשירי באב (מ"ב לו ותקנה, ג).]

גב. אכילת בשר/שתיית יין – בט' באב לעת ערב נכנסו האויבים והציתו אש בהיכל בית המקדש, והיה נשרף עד שקיעת החמה ביום העשירי. ומפני כך, מנהג כשר שלא לאכול בשר ושלא לשותות יין בליל עשירי ויום עשירי באב (ש"רע תקנה) [והאשכנזים מחמירים בזה רק עד חצות (רמ"א שם)]. ובסעודת מצוה כגון ברית מילה, מותר לאכול (מ"ב שם, ב; ת"ד). – והיה רצון שנזכה בקרוב לגאולה שלימה ולבנין בית המקדש. אמן.

לאור הביקוש הרב לעלות, ברצוננו להגדיל את ההפצה. כל המעוניין לתרום לזיכוי הרבים, יפנה לטל': 02-5324067, ותבוא עליו ברכה. ניתן להנציח שמות • נא לשמור על קדושת העלות • ניתן להשיג את העלות באינטרנט באתר המשרד לשרותי דת: www.dat.gov.il, ובאתר מאור לפסגה: www.maorlapisga.org

העלות מקדש לרפאת זכריה בן שושנה ניזח, אביגיל רבקה בת שרה, דיקלה חנה בת אורנה, אלון בן אביגיל רבקה, חיה ברכה חפני בת שמחה, שמעון בן גרציה, מרינה בת דינה. שושנה בת מלכה, מרים חיה בת מסעודה, נח בן חוה, גרציה בת חנה, אברהם בן חנה, דניאל בן הדסה שיפריה, יהושע בן רחל. **להנצחת שלימה עמאר** בן סולטנה, הדסה חפני, ילדיה, חתניה ונכדיה. **יוזם העלת לאורטל** בת תמר, ליאורה בת ברכה חיה, יעקב בן מרינה. **ולעלות נשמת** הרב מרדכי אליהו בן מול, נפתלי בן שמעון, משה שמואל בן אסתר, גבריאל בן חנה. **מנום חפני**, ברוך, חביב, אריה, שמעון, יפתח וניר, זכר אברהם, אברהם, דוד, חיים ואליהו למשפחת חפני, שמעון בן שמחה, אסתר בת סעודה, חנה בת רחמה, שרה בת שמחה. מרים חזיבאשווילי, חגיבה בת נומה, משולם בן צבי, שלום בן סוליקה, ר' שמעון בן איז'ה, סעדיה בת רחל, דוד בן אסתר, מרסדס בת תמר, מסעוד בן אונישה, ששון בן שרה, אביה יהושע בן רונת, חיים חזי מנחם בן בלנש, יהודה בן שרה, דוד בן דורית, אוריה בן כוכב, יצחק בן רחנה, משה חזי בן רינה, חירב חיים בן סעדיה, שמואל טורברט בן אליס מומה.

לה. ישיבה על הארץ – יושבים על הארץ, הן בבית-הכנסת והן בבית, עד חצות היום (12:45) (ע"י: ש"רע ומ"א תקנה, ג; מ"ב י; אורל"צ ג, דסח; דרכי הלכה-קיצושי"ע, ת"י; תורת המועדים י, א; נוד כהן אר"ח, לג. וע"י חז"ע ש"ג). ומותר להניח תחתיו כר קטן, ומי שקשה לו יכול לשבת על ספסל נמוך פחות מג' טפחים (24 ס"מ) (מ"ב יא) [והנוסעים ברכב, יושבים בו כדרכם]. וימעט האדם מכבודו ומהנאתו בט' באב בכל מה שאפשר (רמ"א ס"ט תקנה).

לט. לימוד תורה – אסור ללמוד תורה, ואסור לקרות בתנ"ך, ולשנות במשנה ובמדרש ובגמרא בהלכות ובאגדות, מפני שהלימוד משמח את ליבו של האדם, שנאמר (תהילים יט, ט): "פְקוּדֵי ה' יִשְׂרָיִם מְשַׁמְחֵי לֵב" (ש"רע תקנה, ז, א), ואף הנשים אסורות בלימוד (ש"ס). וכל סוגי הלימוד בכלל האיסור [תהילים (ואם אינו בקי בלימוד אחר, יכול לקרוא תהילים כדי שלא יתבטל, והוא הדין שמותר לקרוא דרך בקשה ותפילה (ע"י מ"ב ז; ש"א)), חק לישראל, מעמדות (מ"ב שם), י"ח פרקי משנה (ש"ס), קבלה (ש"י)]. וכל מה שנוהגים לומר בסדר התפילה, מותר לאומרו כרגיל (ע"י ש"רע שם, ד; וע"י שי"א וש"ג).

אבל מותר ללמוד בדברים הרעים [כגון בספר איוב ובפירושו, ובדברים הרעים שבספר ירמיה (ומדלגים פסוקי הנחמה שבו), מדרש איכה ופירושו (וידלג מה שאינו שייך לחורבן (ש"י)), ומועד קטן פרק אלו מגלחין (ש"רע שם, א-ב), אגדת החורבן במסכת גיטין פרק הניקין [דף נה.], ובסנהדרין פרק חלק [דף צו, צז ושבת ק"ט]; וספר יוספון (מ"ב ג), הלכות ט' באב ואבילות (נ"ט"ג עה, ה). וילמד פשוטם של דברים ולא דרך לפלול (מ"ב ד), ואם נתחדש לו בהם חידוש, מותר לכותבו (שי"א וש"ס)]. וכן ספרי מוסר שמעוררים את האדם לשוב בתשובה ולהיטיב אורחותיו, מותר ללמוד בהם (ואם מסתעפים מענין לענין בביאורי פסוקים המביאים לידי שמחה, יש לדלגם) (ש"ס). ומן הדין מותר לקרוא עיתון ולשמוע רדיו (הכשרים לקריאה ולשמיעה), והמחמיר תבוא עליו ברכה (ש"ס).

מ. עשיית מלאכה – מנהג ישראל שלא לעשות מלאכה ביום הצום (באה"ל תקנה, כב ד"ה במקום; ש"י) (וע"י גוי מותר (ש"רע שם), וכן בליל הצום (ש"ס)), והעושה מלאכה אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה (שם, כד). ונוהגים להכין את צרכי הסעודה של מוצאי הצום רק לאחר חצות היום (שעה 12:45) (ש"רע תקנה, י), כדי שיהא יושב ושומם באבילות של ירושלים להתעסק ולהתאונן בנהי וקינות ולא בדברים אחרים המשמחים ומסיחים מן האבילות (באה"ל שם). (ובעל חנות מכולת שמוכר דברי מאכל ומשקה, מותר לו למכור כל היום (ש"ס)).

מא. שאילת שלום – אין שואלים שלום (ש"רע תקנה, כ), וטוב אף שלא לומר "ערב/לילה/בוקר טוב" (מ"ב טא; של). וימעט בדיבורו (ח"י אדם קלה, יז). ואנשים שאינם יודעים ואומרים שלום, משיבים להם שלום בשפה רפה ובכובד ראש (ש"רע שם). אבל מותר לשאול את חבריו איך הוא מרגיש מהתענית (של) וכן לברכו (נ"ט"ג עו, ט).

מב. עישון/בשמים – מי שרגיל מאוד בעישון סיגריות, ויש לו צער גדול אם אינו מעשן, יש להתיר לו לעשן בצינעא (לב). ואין לברך על מיני בשמים (ש"רע תקנה, ז ו יו"ד דסח, ד; ש"ס).

מג. טיול/אחיזת תינוק – לא יטייל בשוק בצום (ש"רע תקנה, כא) (ואף לכותל המערבי אין ללכת אלא כשכוונתו להתפלל על החורבן, ולא ילכו בקבוצה כהולכים לטייל (אורל"צ כט, יח)). ולא יקח תינוק בחיקו, כדי שלא יבוא לידי שחוק, אבל מותר לקחת תינוק על מנת להרגיעו (חז"ע, שלג ע"פ ש"רע יו"ד ש"א, ז, א), ואף לשיר לו (נ"ט"ג עט, טז).

מד. שינה – יש לאדם להצטער בענין משכבו בלילה, שאם רגיל לשכב על שני כרים, ישכב על כר אחד (רמ"א תקנה, ב). ויש שנהגו לישון על הארץ ולהניח אבן תחת מראשותיהם (ש"רע ומ"א שם). מיהו, אדם חלוש או זקן ומעוברות ומניקות אינם בכלל זה (ע"י: רמ"א שם ומ"ב ז; ש"ס), וכן אם אינו מצליח להירדם מחמת כך (אורל"צ ג, דסח).

מנהגי ליל זיום ט' באב

מה. "נחם"/"עננו" בתפילה – חז"ל תיקנו לומר מעין המאורע בצום, ולכן בכל שלושת התפילות צריך לומר "נחם" בברכת "תשכון בתוך ירושלים" (ש"רע תקנה ומ"ב א) (והשליח ציבור אומר "נחם" בחזרת התפילה בשחרית ובמנחה (ש"ס)), וחותרים "מנחם ציון בבנין ירושלים" (ש"ס). [ואם שכח לאומרו בבונה ירושלים, יאמרנו ב"רצה" במקום